

ԿՐՕՆԸ ԱՄԵՐԻԿԱՅԻ ՄԻԸՑԵԸՆԸ ՆՈՎԱՅԻՆԵՐՈՒՄ

(Ջեմս Բրայս).

I

ԱՄԵՐԻԿԱՅԻՈՑ ՄՏՔԻ ԿՐՕՆԱԿԱՆ ՏՐԱՄԱԴՐՈՒԹԻՒՆԸ
ԵՒ ՆՐԱՆՅ ԲԱՐՈՑԱԿԱՆԸ.

Ամերիկացիք շատ կրօնասէր են: Նոքա ոչ միայն յարգում են կրօնը և նրա պաշտօնեաներին, ոչ միայն ճշտապահութեամբ եկեղեցի են յաճախում և կատարում կիրակնօրեայ դաստիարակների պահանջները, այլ և բացի դրանից բարեկիրթ կերպով մասնակցում են իրենց դաւանած կրօնի ծէսերին.—նրանք բարեպաշտ են առանց փարիսեցիութեան: Նրանց՝ դաւանաբանական մասին տուած կարեւորութիւնը երբէք չի խանդարում ճանաչելու իրենց աստուածաբանութեան բարոյական կողմը: Ամերիկայում քրիստոնէական վարդապետութիւնը բարբերի վրայ ազդեցութիւն ունի ի հարկէ եթէ ոչ այնչափ ուժեղ, որչափ այդ պահանջում է նրա տեսական մասը, բայց ըստ երեւոյթին աւելի զօրեղ, քան ուրիշ որ և է պետութեան մէջ, և աւելի ուժեղ, քան ինչ որ ունէր՝ այսպէս կոչուած՝ հաստատուն հաւատոյ դարերում: Ամերիկացիք իրենց կենցաղավարութեան մէջ հետեւում են բարոյական լաւ կանոններին: Բացառութիւն է կազմում խաժամութիւն, որն արեւմուտքում հանքեր մշակելով է պարապում և որի թիւը այնքան մեծ չէ երբէք, ինչպէս այդ կարծում են եւրոպացիք, որոնք ամերիկական միայն վէպերն են կարդացել: Բացի մի քանի մեծ քաղաքների տականքից և հարաւում ապրող նեգրներից, կարելի է ասել, որ ժուժկալութեան, ողջախոհութեան, ճշմարտասիրութեան և ազնւութեան մակերեւոյթը մի փոքր աւելի բարձր է—քան եւրոպական մեծ տէրութիւնների մէջ, իրենց բնածին բնազդներով

Թէ կալուածատէր երկրագործները և թէ արհեստաւորները բարեսիրտ են և մարդասէր։ Նրանք յարգում են օրէնքը, քաղաքավարի և զիջող են կանանց և երեխաներին և չափազանց մեծ նշանանակութիւն են տալիս ընտանեկան պարտաւորութիւնների անթերի կատարման։

Ամերիկացւոյ բարոյական և կրօնական հակումները բաւարարութիւն չեն գտնում իրենց մէջ։ Այդ ժողովուրդը շատ ուժեղ մի ցանկութիւն ունի արմատախիլ անելու կամ ուղղելու այն բոլորը, ինչ որ վատ է աշխարհիս երեւին։ Ոչ մի տեղ այնքան մարդասիրական և ուղղիչ հիմնարկութիւններ չկան, ինչքան Ամերիկայում։ Ամերիկացիք նոյն իսկ խոհեմութեան և հնարաւորութեան սահմանից դուրս են գալիս արատներն արմատախիլ անելու ջանքերի մէջ, մարդկանց պաշտպանելու բղջիխոհութիւնից և մաքրելու ժողովրդական գրականութիւնը։

II

ԿՐԾՆՐ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆՆԵՐՈՒՄ.

Ամերիկական համալսարաններից և փոքր կոլէժներից շատերը պատկանում են denominational (որ և է կաղմակերպութեան իրաւասութեան ներքոյ եղող) կոչուածների շարքին։ Սակայն այդ բառն ամերիկայում այն նշանակութիւնը չունի, որը նրան տալիս են եւրոպայում, կամ նոյն իսկ Անգլիայում։ Ամերիկայում այդ նշանակում է, որ դպրոցն հիմնուել է քրիստոնէական որ և է եկեղեցու նախաձեռնութեամբ և որոշ կապ է պահպանում, կամ ենթակայ է այդ եկեղեցու ազդեցութեանը։ Բայց այդ տեսակ դպրոցներում (բացի կաթոլիկականներից) շատ հազուադիւր է, որ մերժեն այլադաւան դասաւանդներին, իսկ ուրիշ դաւանութեան պատկանող ուսանողներին երբէք չեն մերժում։ Այդ ուսումնարաններում երբէք դաստիարակութեանը աղանդաւորական կերպարանք տալու

ձգտումն արեզի չի ունենում: — (ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է, որ այդ կանոնից ազատ են աստուածաբանական բաժիններն, եթէ միայն նրանք գոյութիւն ունենայէ հաստատութիւնների մէջ): Թէեւ սովորաբար պատահում է, որ այն եկեղեցուն հետեւող ուսանողներն, որին պատկանում է հիմնարկութիւնը, առաւել բաղմամբ են լինում քան միւս եկեղեցիներին հետեւողները, բայց և այնպէս այլաբանական ուսանողները մեծ թուով են կրթութեամբ աշխտել և ազատ են նրանց դաւանափոխ դարձնելու ջանքերի վտանգից: Հարգարդի համալսարանը ց'այսօր պահպանում է ունիթոսականութեան թեթիւ հետքը, իսկ նրա աստուածաբանական լսարանում կայ մէկ թէ երկու հոգի ունիթոս հոգեւորականներից: Փէլի համալսարանը միշտ կոզմոսակից է եղել կոնգրէգացիօնալիստներին: Նրա կանոնադրութիւնը պատուիրում է, որ նրա լիազօրների թւում լինին 10 հոգի կոնգրէգացիօնալիստներ: Նրա նախագահը միշտ եղել է կաթոլիկ միաբանական հոգեւորականներից, մինչդեռ Բրօունի համալսարանի նախագահ միշտ նշանակւում է բապտիստներից (փոքրահասակների մկրտութիւնը մերժողներից): Պրինստօնի համալսարանը աւելի Պրեսվիտերեանների (միայն քահանայութիւն ընդունողների) կերպարանք է կրում, իսկ եպիսկոպոսական եկեղեցուն հետեւողներն էլ ունին մի քանի կօլէժներ, որոնց մէջ տեղական եպիսկոպոսը պատկանում է որոշ լիազօրութիւն ունեցողների թուին: Սակայն ներկայումս ոչ Հարգարդի, ոչ Փէլի, ոչ Բրօունի և ոչ էլ Պրինստօնի համալսարանները դաստառուներ ընտրելիս երբէք առաւելութիւն չեն տալիս այս կամ այն դաւանութեան, նրանք ընդունում են քրիստոնէական բոլոր եկեղեցիներին պատկանող ուսանողներին և նոյն իսկ նրանց, որոնք ոչ մի դաւանութեան չեն պատկանում:

Բոլոր հին համալսարաններում և նորերից էլ շատ շատերում կան ազօթատներ, որտեղ կանոնաւոր կերպով կատարւում են ժամասացութիւններ, ամենօրեայ համառօտ աղօթքներ, իսկ կիւրակէ օրերը եկեղեցական պաշ-

տամուռք է կատարուում երկու անգամ: Դպրոցներից մեծագոյն մասում իւրաքանչիւր ուսանողը պարտաւոր է ժամասացութեան ներկայ լինել: Եթէ միայն այդ բանին արդէր չի հանդիսանում նրա կրօնական համոզմունքը: Աստուածպաշտութիւնն երբէք աղանդաւորական բնաւորութիւն չի կրում և երբեմն էլ հերթով կատարուում է դանաղան դաւանութիւններին պատկանող հոգեւորականներին ձեռքով: Միացեալ նահանգների նոյն իսկ նոր համալսարանների միջին, որոնք առանձին բացառիկ դաւանութեան չեն պատկանում, կան այնպիսիք, որոնք Միչիգանի համալսարանի նման ուսանողներին ամենօրեայ աղօթքի են հրաւիրում: Ինքն ըստ ինքեան հատկանալի է, որ կան բազմաթիւ ամերիկացիք, որոնք համոզուած են, որ ոչ և է դաւանութեան չը պատկանող դպրոցական հաստատութիւնը չի կարող քրիստոնէական իսկական դպրոց լինել, իսկ Կօրնելի համալսարանը իրեն գոյութեան սկզբներին հէնց այդ տեսակէտից ենթարկուում էր զանազան յարձակումների: Կօրնելի համալսարանում այժմ կայ եկեղեցական կիրակնօրեայ քարոզչի պաշտօն, որի համար յատուկ դրամագլուխ կայ 30,000 Գօլլարի (60,000 ռ.)․ այդ դրամագլխից վարձատրութիւն է տրուում զանազան դաւանութեան այն հոգեւորականներին, որոնք հերթով քարոզ են խօսում ձեմարանական տարուայ քսան և մէկ կիւրակէ օրերը: Այդ դրամագլուխ կտակող անձը եպիսկոպոսական եկեղեցու հետեւող էր: Նա ցանկութիւն յայտնեց, որ քարոզիչներն իրեն հաւատակից լինեն, սակայն լիազօրներն յայտնեցին, որ այդպիսի պայմաններով այդ նուիրաբերութիւնը չեն ընդունիլ: Քարոզներին չեն յաճախում մի միայն կաթոլիկ ուսանողներ:

Ամերիկացիք շատ կրօնական են: Նրանք ոչ թէ միայն յարգում են կրօնն և նրա պաշտօնեաներին, ոչ թէ միայն կանոնաւոր յաճախում են եկեղեցի և կատարում կիրակնօրեայ դպրոցների դաստիարակների պարտաւորու-

թիւները, այլ և խելացի զգացմունքով են վերաբերում
 իրենց դաւանած եկեղեցու ծէսերին (ձեական մասին),
 նրանք բարեպաշտ են առանց նախապաշարումների և
 առանց փարիսեցիութեան: Գաւառաբանական մասին նրանց
 տուած կարեւորութիւնը երբէք արգելք չի դառնում
 ըմբռնելու և հասկանալու իրենց աստուածաբանութեան
 բարոյական կողմը: Ամերիկայում՝ քրիստոնէական վարդա-
 պետութիւնը բարքերի վրայ ի հարկէ այնքան ուժեղ նշա-
 նակութիւն չունի, ինչպէս այդ պահանջում է տեսակա-
 նապէս, բայց և այնպէս այդ ազդեցութիւնն այնտեղ
 առաւել ուժեղ, քան այսպէս կոչուած բաժուր հաւատոյ:
 Դարերում: Ամերիկացիների բարոյական և կրօնական հա-
 կումներն ինքն ըստ ինքեան բաւարարութիւն չեն գտնում
 հէնց իրենց մէջ: Այդ ժողովրդի մէջ շատ ուժեղ է այն
 բոլոր բաներն ուղղելու կամ արմատախիլ անելու ձգտու-
 մը, ինչ որ աշխարհիս վրայ թերի է և վատ: Ոչ մի տեղ
 գոյութիւն չունին այնքան մարդասիրական և ուղղիչ հա-
 տատութիւններ, որքան Ամերիկայում: Նրանք նոյն իսկ
 խոհեմութեան շրջանակից և հնարաւորութեան սահման-
 ներից դուրս են գալիս որոշ արատներ արմատախիլ անե-
 լու, անժուժկալութիւնից պաշտպանուելու, և ժողովրդա-
 կան գրականութիւնը մաքրելու գործում ամերիկացիք
 երբէք տրամադիր չեն ստորաքարշ լինելու: Ես գրանով
 չեմ ուղում ասել, որ նրանք յարգել չը գիտեն կամ՝ ընդու-
 նակ չեն հերոսական գործի առաջ խոնարհուելու: Նրանք
 բազմիցս ապացուցել են դրա հակառակը: Ես գրանով
 ցանկանում եմ ասել, որ մանաւանդ քաղաքական տնտե-
 սական կամ հասարակական խնդիրներում ամերիկացիք
 սիրում են իրենցից խելօքների կամ աւելի կրթուածների
 կարծիքին հետևել: Կեանքի ամբողջ եղանակը ամերիկա-
 ցուն սովորեցնում է ինքնուրոյն լինել և յոյս դնել մի
 միայն իրեն վրայ: Նա շատ շուտ է կեանք մտնում, նա
 պարտաւոր է անձամբ հարթել կեանքի ուղին: Նա իրար
 ետևից փորձում է զանազան պարագմունքներ՝ եթէ մի-
 այն յաջողութիւն չի գտնում: Այդպիսով նա գալիս է

այն եղրակացութեան, որ իւրաքանչիւր անհատ իրեն մէջն է գտնոււմ տմենալաւ խորհրդատու և օգնական:

III

ԵԿԵՂԵՅԻՆԵՐՆ ՈՒ ՀՈԳԵԻՈՐԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆԸ.

Քննելով առանձին նահանգների և ազգային կառավարութեան կազմակերպութիւնը, մենք ոչ մի անգամ առիթ չունեցանք յիշելու որ և է եկեղեցական հիմնարկութեան մասին, որովհետեւ կառավարութիւնը Միացեալ Նահանգներում այդ տեսակ խնդիրների կամ հիմնարկութեանց հետ ոչ մի գործ չունի: Հին և նոր աշխարհի մէջ եղած տարբերութիւններից դա համարեալ ամենանշանաւորն է: Աստուածաբանական վէճերից և եկեղեցու և պետութեան մրցումից էր առաջ գալիս այն պատերազմների և ներքին խռովութիւնների կէսը, որոնցով տանջուում էին եւրոպական տէրութիւնները սկսած միաբնակիների վէճից, որ տեղի ունեցաւ Հռովմի կայսրութեան մէջ հինգերորդ դարում մինչև 19-րդ դարու քաղաքակրթական պատերազմը գերմանիայում: Վէճերի այդ ընդարձակ շրջանը, ինչպէս և ամեն տեսակ ընդհարումների ասպարէզը Միացեալ Նահանգների կառավարութեան համար միշտ փակ է եղել: Այստեղ պետական տիրող եկեղեցի չկայ. կրօնական բոլոր խմբակցութիւնները միակերպ հաւատար են օրէնքի առաջ, նրանք յայտնի գոյութեան իրաւունք են ուտանում որպէս մասնաւոր մարդկանց կամաւոր համախմբումներ:

Միացեալ Նահանգների սահմանադրութիւնը բովանդակում է իրեն մէջ հետեւեալ արգելումներ.

Յօդ. V]. Միացեալ Նահանգներում որ և է պաշտօն ուտանձնելու կամ հասարակական որ և է պարտականութիւն կատարելու համար իբրև անհրաժեշտ պայման չը պէտք է պահանջել, որ այս կամ այն գաւառութեան պատկանեն:

Յաւելուած. Վեհաժողովը չը պէտք է հրատարակի օրէնքներ որ և է կրօն մտցնելու կամ արգելքներ այս կամ այն կրօնն ազատ դաւանելու մասին:

Երբէք ոչ մի փորձ տեղի չի ունեցել փոփոխելու կամ խանգարելու այդ որոշումները: Նրանք վերաբերուած են մի միայն ազգային ընդհանուր կառավարութեան և ոչ մի բանով չեն սահմանափակուած այն նահանգների կառավարութիւնները, որոնց՝ ինչ վերաբերուած է կրօնին, կատարեալ ազատութիւն է տուած, պահպանելով մի միայն որոշ ապահովութիւն հալածանք յարուցանելու խնդրում:

Իւրաքանչիւր նահանգի սահմանադրութեան մէջ կան վերեւ առաջ բերածների նման որոշումներ: Սահմանադրութիւնների մեծագոյն մասում յայտարարած է, որ իւրաքանչիւրը կարող է երկրպագել Աստուծոն իւր սեփական խղճի թելադրութեան համեմատ, կամ կրօնական զգացմունքներ արտայայտելու բոլոր ձևերը և Աստուածաշուութեան եղանակները պէտք է սուրբ համարուին¹⁾:

Նահանգների մեծագոյն մասում նոյնպէս որոշուած է, որ ոչ որի չի կարելի հարկադրել այս կամ այն եկեղեցի յաճախելու. մի քանի նահանգներում արգելուած է տիրող եկեղեցի ունենալը և շատ նահանգներում նախապատուութիւն ընծայել որ և է կրօնական աղանդի: Միաժամանակ շատ նահանգներում արգելուած է նահանգի կամ քաղաքի գանձարանից դրամական նպաստ տալ որ և է եկեղեցու, աղանդաւորական հիմնարկութեան կամ այն գալրոյններին, որոնք գտնուում են որ և է կրօնական խմբակցութեան իրաւասութեան ներքոյ: Քօան և մէկ

1) Զորս նահանգներում որոշուած է, որ հասարակաց հանգրստութիւնը խանգարելու դէպքում չի կարելի այդ յօդուածի վրայ մասնանիշ լինել. մի քանի նահանգներում որոշուած է, չի կարելի յենուիլ այդ յօդուածի վրայ զանազան անկարգութիւնների դէպքերում կամ այնպիսի ծէսեր կատարելու, որոնցով խանգարուած է ներքին հանգիստն ու ապահովութիւնը: Նահանգներից երեքում որոշուած է, որ ոչ ոք իրաւունք չունի խանգարելու, որ ուրիշները կատարեն իրենց կրօնական ծէսերը:

սահմանադրութիւններն արգելում են պահանջել այս կամ այն եկեղեցուն պատկանիլը՝ որպէս անհրաժեշտ պայման այս կամ այն պաշտօն ստանալու։ Մի քանիսում յայտարարուած է, որ այդ հիմնական կանոնը կարեւոր է նաև քաղաքացիական իրաւունքներով օգտուելու համար, կամ կրօնական հաւատալիքները չեն կարող արգելք լինել որպէս վկայութիւն ապրու գործում։ Բայց և այնպէս մի քանի նահանգներում գեռ գոյութիւն ունեն ուշադրութեան արժանի քանի մի սահմանափակումներ կրօնական հաւատալիքների մասին։ Վերսնում և Դէլաւարում իւրաքանչիւր աղանդ պարտաւոր է կրօնական այս կամ այն կաւարի հետեւել, իսկ Վերմոնտում՝ քացի գրանից որոշուած է որ իւրաքանչիւր աղանդ պարտաւոր է պահել կիրակնօրեայ հանգիստը։ Հարաւային 6 նահանգներում թոյլ չի տրուում, որ Դերաֆոյն Արարչի գոյութիւն չընդունողները պաշտօններ գրաւեն։ Բացի այդ 6 նահանգներից՝ Պէնսիլվանիայում և Տենեսսում արգելուած է որ և է պաշտօնի համար ընտրել նրանց, որոնք չեն հաւատում Աստուծուն և հանդերձեալ կեանքում ստանալիք պատժի կամ վարձատրութեան։ Մարիլանդում և Սրկանզասում այդպիսի անձինք չեն կարող նոյն իսկ երգուեալ դատաւոր լինել և դատաւարութեան ժամանակ իրաւունք չունին վկայութիւն տալու։ Կրօնական ազատութիւն ասելով՝ Միացեալ Նահանգներում առհասարակ հասկանում են քրիստոնէական զանազան դաւանութիւնների և նոյն իսկ Աստուածեանների զանազան շարքեր (խմբեր) հաւատարմութիւն, այնպիսի մարդիկ, որոնք մերժում են առհասարակ որ և է կրօնի կարեւորութիւնը, մինչև ներկայ ժամանակները շատ քիչ էին Միացեալ Նահանգներում, իսկ հարաւում նրանց գոյութեան մասին երբէք չի լսուել։ Այս պատճառով ահա երբէք չի կարելի ասել, որ Միացեալ Նահանգները չեզոք գիւրք ունին բռնած կրօնական խընդիրներում։

1) Նեադաջում մօտերումս քաղաքացիական իրաւունքներեց զրկեցին այն մորմոններին, որոնք ապրում են այդ նահան-

Առաջներում՝ Նահանգներն այնքան էլ անտարբեր չէին դէպի դանազան կրօնները՝ Նոր Անգլիայի Նահանգները՝ բացի Ռոգ-Իսլանդից սկսեցին ինչ որ Պուրիտանական նուիրապետութիւնից և իրենց կրօնական համայնքին չը պատկանողներին իրաւունք չէին տալիս քաղաքապետական պաշտօններ գրաւելու։ Հակաեպիսկոպոսականութիւնը գլխաւոր պահանջն էր, իսկ կաթոլիկներին, կվակերներին և բապտիստներին հինգ այդ Նահանգները վարւում էին շատ խիստ։ Մի քանի Նահանգների առաջին սահմանադրութիւնները իսկապէս ընդունում էին տիրող եկեղեցու գոյութիւնը, որովհետեւ տեղացի ազգաբնակչութիւնից հրապարակական աստուածապաշտութեան համար դրամ էին պահանջում։ Միայն 1818 թուին, երբ Կօնեկտիկուտը հաստատեց իւր նոր սահմանադրութիւնը, կրօնական բոլոր խմբակցութիւնները դասեց հաւասար և հաւատացողներին իրաւունք տուաւ պահպանելու իրենց եկեղեցիները կամաւոր նուիրատուութեամբ։ Մասնաշուղէտում հակաեպիսկոպոսականների եկեղեցիների պահպանութեան համար մինչև 1811 թիւը այն բոլոր քաղաքների վրայ հարկ էր դրուած, որոնք օրէնքով ճանաչուած կրօնական օր և է խմբակցութեան չէին պատկանում, իսկ կրօնական հաւասարութիւն ընդունեցին մի միայն 1833 թուին սահմանադրութեան սրբադրութեամբ։ Վերգինիայում, Հիւսիսային և Հարաւային Կարօլինայում և Մարիլանդում բողոքական եպիսկոպոսական եկեղեցին մինչև յեղափոխութիւնը տիրող դիրք ունէր, մինչև որ կրօնական բոլոր տարբերութիւնները ոչնչացուեցին և մասնակի եկեղեցական արածնութիւնները մտքերի ռամկավարական տրամադրութեան ազդեցութեան շնորհիւ վերացուեցին։ Այդ փոփոխութիւններն դիւրութեամբ կատարուեցին, որովհետեւ անգլիական հոգևորականութիւնը առանձին

գում․ բայց մորմաններն այնչափ իրենց հաւատալիքներէ համար չեն հաւաճում, որքան իրենց հասարակական կազմակերպութեան և իրենց հոգևորականներէ աստիճանաւորութեան համար (чиновачалие)։

Համակրանք էր ցոյց տալիս տորիներին՝ (աշխատում էր պահպանել Մեծ Բրիտանիայի հետ ունեցած կապը), և այդ պատճառով մի քանի տեղերում և մասնաւորապէս Վերդինիայում՝ Նոնկոմֆօրմիստներն՝ անգլիական եկեղեցուն չը հետևողներն ենթարկւում էին որոշ հալածանքի։ Պենսելվանիայում երբէք պաշտօնապէս հաստատուած եկեղեցի չի եղել, բայց Նիւ-Յօրկում՝ գաղթականական հին սխտեմի (ձևի) ժամանակ առանձին համակրութիւն էին վայելում հօլանդական բողոքականները, իսկ յետոյ անգլիական եկեղեցուն հետևողները։ Սալապրութեան արժանի է այն փաստը, որ այդ բոլոր գէղքերում առանձնաշնորհեալ եկեղեցիների վերացումը առանձին գաղափարութեան չէր հանդիպում և մարդկանց մէջ զայրոյթ առաջ չէր բերում։ Հարաւում նա ըստ երևոյթին յեղափոխութեան բնական հետևանք էր։ Նոր Անգլիայում այդ անդի ունեցաւ առտիճանարար, որովհետև իւրաքանչիւր նահանգի քաղաքական զարգացման անխուսափելի հետևանք էր։ Եկեղեցական նախկին կաղճակերպութիւնը սերտ կապուած չէր որ և է հարուստ կամ ազդեցիկ գաղափարի դրամական շահերի հետ, բացի դրանից ամենքն էլ գիտակցում էին, որ հաւատարմութիւնն ու ռամկավարական սկզբունքը ակնյայտնի կերպով հակասում էին կրօնական ասպարիզում որոշ առանձնաշնորհութիւնների գոյութեան։ Բայց և այնպէս թէ Կոնէքտիկուտում և թէ Մասսաչուսէտում տիրող եկեղեցին վերացնելը առանց կռուի տեղի չունեցաւ։ Հակաեպիսկոպոսականների հոգևորականութիւնը նախադուշակում էր, որ այդ փոփոխութիւնից փնտս առաջ կը դալ։ Թէ և վերջը ամենքն էլ խոստովանում էին, որ այդ փոփոխութիւնը բարերար հետևանք ունեցաւ հէնց իրենց սեփական եկեղեցիների համար։ Այնուհետև երբէք ոչ ոք չի պահանջել, որ որ և է նահանգում ոչ թէ վերականգնուի տիրող դաւանութիւնը, այլ որ յատկացուի եկեղեցիների պահպանութեան համար որ և գումար կամ օրէնքներ խմբագրուեն կրօնական զանազան խմբակցութիւնների համար։ Բոլոր ամերիկացիք

ընդունում են որպէս ճշմարտութիւն, որ քաղաքացիական իշխանութիւնը ոչ միայն պարտաւոր է չեղօք և անաչառ լինել կրօնական զանազան դաւանութիւնների վերաբերութեամբ, այլ որ չը պէտք է շօշափի այդ խնդիրը, որ նա այդ խնդիրներին ճիշտ այնպէս պէտք է վերաբերուի, ինչպէս որ վերաբերում է քաղաքացիների արտօստփփական կամ դրականական գործունէութեան¹⁾։

Միացեալ Նահանգներում այս խնդրի մասին երկու տարբեր կարծիք գոյութիւն չունի։ Նոյն իսկ բողոքական եպիսկոպոսական հոգևորականութիւնը, որը շատ պատճառներով նախանձում է իւր անգլիական եղբայրակիցներին, նոյն իսկ կաթոլիկ եպիսկոպոսները, որոնց կրօնական դաւանութիւնը թոյլ է տալիս գիմելու մարմնաւոր իշխանութեան և աշակցութիւն խնդրել պաշտանելու ճշմարիտ հաւատը, եւրոպայից եկող ճանապարհորդին միշտ հաւատացնում, են որ եթէ Նահանգները, եթէ ռոճիկ առաջարկեն, իրենք չեն ընդունիլ, որ այն ազատութիւնը, որով նրանք այժմ օգտւում են, նրանք գերադաս են համարում այն օգուտներից, որ կարող էին ստանալ Նահանգներից։ Ներկայումս իւրաքանչիւր կրօնական համայնքն իրաւունք ունի ցանկացած կաղձակերպութիւն մտցնելու, կարող է հաստատել հաւատոյ և եկեղեցական բարեկարգութեան որոշ կանոններ, կարող է այդ կանոնները խախտելու համար պատիժներ որոշել, կարող է ժողովել և ծախսել ըստ իւր բարեհայեցողութեան կամաւոր նուիրատւութիւնների, Նահանգներից հովանաւորուած և նպաստ ստացող եկեղեցին այդ անել չը պէտք է կարողանար, որովհետեւ ենթարկուած կլինէր կօնտրօլի Նահանգի կողմ

1) Բայց կարծում եմ, որ ըստպիտաների և մէթօդիստների նախաձեռնութեամբ որոշ ժամանակից իվեր սկսեցին ցանկութիւն յայտնել, որ Աստուած բառը մտցնուի միացեալ սահմանադրութեան մէջ։ Այդպէս ցանկացողներն ըստ երեւոյթին կարծում են, որ այդ ձևով միացեալ հասարակապետութիւնը կը սրբադործուէր և միևնոյն ժամանակ կերեւոր այդպիսով, որ ամբողջ ազգը հաւատում է Աստուծոյ գոյութեան։

մից, և նախանձի ու ատելութեան առիթ պէտք է տալ միւս աղանդներին, Նահանգի կրօնական գործերին միջամտելու խնդրում տարածայնութիւնները գլխաւորապէս տեղի չեն ունենում մի միայն որ և է կրօնական կազմակերպութեան իրաւասութեան ներքոյ գտնուող այս կամ այն բարեգործական հիմնարկութեան հասարակաց գումարներից նպաստներ յատկացնելու խնդրում: Մի քանի Նահանգներում այդպիսի նպաստներ յատկացնելը վերջնականապէս արգելուած է: Բայց կարող է պատահել, որ որ և է բարեգործական նպատակն իրականացնելու համար, ամենայնարմար ձևն է արդէն գոյութիւն ունեցող և յաջողութեամբ գործող հիմնարկութեանը որոշ օժանդակութիւն տալը: Բայց նպատակ տալու այդ առիթը մատնանիչ են անում՝ ոչ այնքան բարեգործութեան, որքան որ և է կրօնական կազմակերպութեան կամ առնուազն նրա հոգեւորականութեան ձայնն ու աջակցութիւնը ձեռք բերելու համար: Մի քանի Նահանգներում, մանաւանդ Նիւ-Եօրկի Նահանգում օրէնսդիր ժողովներին յաճախ մեղադրում են նրա համար, որ կաթոլիկաց հիմնարկութիւններին նպատակ են նշանակում կաթոլիկների քուէները վստահելու ¹⁾:

Բայց և այդ դէպքերում նպատակը տրւում է ոչ թէ կրօնական, այլ բարեգործական կրթական նպատակով: Ոչ մի եկեղեցական հաստատութիւն չի կարող այնքան ուժեղ և ազդեցիկ դառնալ, որ նրա պահպանութեան համար հասարակական գումարներից դրամ տրուի, կամ նրա հոգեւորականներին որ և է առանձնաշնորհումներ տրուին: Ամերիկայում այնքան ուժեղ է մարդկանց սէրը դէպի կրօնական և քաղաքացիական ազատութիւնը, որ ոչ ոք չի համարձակուիլ գործել այդ բանի դէմ, ոչ մի

1) 1870 թուին հռովմէական կաթոլիկները բարեգործական հիմնարկութիւններն ու ձրի դպրոցները Նիւ-Եօրկի Նահանգում ստանում էին 400,000 դոլլար (800,000 ռուբլի). նոյն թուին տրւում էր նաև 72000 դոլլար կրօնական կորպորացիաների միւս հիմնարկութիւններին:

Բան այնպէս չի կարող ընդհանուր գծագրութիւն առաջացնել, ինչպէս այդ կանէր որ և է եկեղեցու կողմից քաղաքականութեան խառնուելու փորձը: Դէպի մօրմօններն ունեցած հակակրօութիւնը բացատրուում է ոչ թէ դէպի բազմակնութեան ունեցած հակակրօանքով, այլ և նրանով, որ այդ կրօնական ազանդի նուիրապետութիւնը բռնապետական մի գաղտնի տէրութիւն է հանգիստնում տէրութեան մէջ, որը խօսիւ հակասում է ռամկավարական հիմնարկութիւնների ոգուն:

Եթէ եւրոպայում մարմնաւոր իշխանութիւնը իւր հովանաւորութեան տակ չի առնում, կամ չի պահպանում որ և է կրօնական հիմնարկութիւն, այդ արդէն համարւում է յայտարար այդ կառավարութեան անարգական վերաբերմունքի դէպի ազգաբնակչութեան կրօնական շահերը: Որ և է եկեղեցի չը ճանաչող պետութիւնը համարւում է անաստուած, իսկ քրիստոնէական որ և է եկեղեցուց իրեն նախկին առանձնաշնորհութիւններ խլելը՝ համարւում է ամբողջ ազգի անպատուութիւն: Բայց ամբարիկացիք երբէք արժանի չեն այդ մեղադրանքին, և ես աւելորդ չեմ համարում մի քանի տող նուիրել պարզելու նրանց այս խնդրի մասին ունեցած հայեացքը:

Մարմնաւոր իշխանութեան չեղօքութիւնը այն բոլոր խնդիրներին միջամտելու, որոնք վերաբերւում են կրօնական հաւատալիքներին կամ ծէսերին, կարող է հիմնուած լինել երկու սկզբունքի վրայ, որոնցից մինը կարելի է կոչել քաղաքական, իսկ միւսը կրօնական: Քաղաքական սկզբունքն առաջ է դալիս ազատութեան և հաւասարութեան գաղափարից: Մարմնաւոր իշխանութեան բռնի միջոցներն՝ այդ պատճառով համարւում են մտքի և գործունէութեան ազատութեան այնպիսի խախտումն, որը կարելի է արդարացիել մի միայն այն դէպքում, երբ կրօնական կոչուող որ և է վարդապետութիւն իւր անբարոյական և հակաքրիստոնէական բնաւորութեամբ սպառնում է հասարակաց բարեկեցութեան: Այս սկզբունքի տեսակէտից կրօնական ամենամեղմ ճնշումն անգամ, զոր

որինակ, որ և է աղանդին հետևողներին հասարակական պաշտօններ գրաւելու իրաւունք չը տալը համարոււմ է հակառակ քաղաքացիների անձնական ազատութեան և նրանց այն իրաւունքների, որոնք մեր ժամանակ համարոււմ են անկապտելի։ Եթէ անգամ Նահանգը կրօնական հաւատալիքների համար ոչ դքի չը զրկի քաղաքացիական պաշտօններ գրաւելու իրաւունքից, այլ միայն բաւականանայ որ և է եկեղեցուն նպաստ նշանակելով, կամ հոգեւորականներին առանձին արտօնութիւն տալով, գործողութեան այդ եղանակը կը համարուէր հաւատարմութեան խախտումն, որովհետեւ մարդկանցից մի քանիսին բարձր դասած կլինէր միւսներից այնպիսի չըջանակում, որոււմ Նահանգը անձեռնհաս է։

Երկրորդ սկզբունքը, որը մեր քննած խնդրի դուռ կրօնական հայեցակէտն ի նկատի ունի, բղխոււմ է ուղղակի «եկեղեցի» հասկացողութիւնից, որը գոյութիւն ունի որպէս հոգեւոր հիմնարկութիւն կրօնական նպատակով և այդ շաւղից չի շեղոււմ։ Այդ հիմնարկութիւնը հաւատացեալների ժողովն է, որոնք միացած են իրար հետ դէպի Բարձրեալն ունեցած հաւատով, Փրկչի երկրային կեանքի յիշողութիւններով, այդ կեանքին նմանուելու ցանկութեամբ՝ որքան որ ներոււմ են մարդկային թուլութիւնները և հանդերձեալ կեանքոււմ արքայութիւն ժառանգելու յուսով։ Ճնշումն, ինչպէս էլ որ լինէր, անշուշտ կը հակասէր այդպիսի մի հիմնարկութեան գաղափարին, հիմնարկութեան, որը ապրոււմ է ոչ թէ օրէնքի թելադրութեամբ, այլ սիրով և բարեպաշտութեան զգացմունքով։ Այդպիսի հիմնարկութիւնը Նահանգից ոչ մի օգնութիւն չի հայցիլ, որովհետեւ նա իւր կենսական այժերը ստանոււմ է ի վերստ և այն պատճառով, որ նրա արքայութիւնն այս աշխարհից չէ։ Նա բացառիկ արտօնութիւններ չի հայցում, որովհետեւ դրանով առիթ կը տար ոչ միայն իրեն հետևողների, և միւս կրօնական խմբակցութիւնների թըշնամանքին, այլ և դէպ իրեն կը գրաւէր համոզմունքով տարբեր մարդկանց, իսկ իւր հետևողների անկեղծ զգաց-

մունքները բարոյապէս կը փչացնէր ու կը փնտռէր: Նա հաղիւ թէ կարողանար ենթարկուել Նահանգի կօնտրոլին, որովհետեւ Նահանգը բազկացած է շատ անգամ այնպիսի մարդկանցից, որոնք մասամբ կամ ընդհանուր առմամբ նրա հաւատալիքներին չեն հետեւում և անտարբեր են դէպի նրա բարեպաշտական նպատակները: Սորանից պարզ հետեւում է, որ եկեղեցին՝ որպէս հաւատացեալների ժողով, որի անդամները ոգևորուած են կրօնական նոյն ձգտումներով, կը ծաղկի և կը զօրանայ միայն այն ժամանակ, երբ միանգամայն անկախ կլինի, չի օգտուիլ մարմնաւոր իշխանութեան հովանաւորութեամբ և օրէնքով կը սահմանափակուի միայն այն դէպքում, երբ դուրս կը գայ իւր սեփական գործունէութեան շրջանակից (սփերայից) և կը խաղճուի աշխարհային գործերին:

Ամերիկացիք աւելի առաջին հայեացքով են զեկավարուել, քան երկրորդով: Երկրորդ հայեացքն այժմ քաջալերութիւն կը գտնէր անկեղծ հաւատացող մարդկանց կողմից: Բայց երբ արծարծուեց առաջին խնդիրը ամերիկական հասարակապետութեան սկզբներում, քաղաքական միտումները միանգամայն բաւարար համարուեցին լուծման համար և այնուհետեւ գործնական ոչ մի հանգամանք չը կարողացաւ ստիպել ամերիկացիներին՝ ստուգել եկեղեցու վարդապետութիւնը կամ քննել պատմական փաստերի հիման վրայ, թէ արդեօք պետութեան միջամտութիւնը նպաստել՝ թէ արգելք է եղել եկեղեցական հիմնարկութիւնների բարերար ազդեցութեան անցեալ տաան և հինգ դարերի ընթացքում: Բայց պէտք է ասել, որ դրան ուրիշ պատճառ էլ կար և այդ ամերիկացւոց նեղ հասկացողութիւնն էր նոյն իսկ պետութեան մասին: Նրանց հասկացողութեամբ պետութիւնը իդէալական բարոյական իշխանութիւն չէ, ինչպէս այդ ընդունում է ֆրանսիացւոց, գերմանացւոց և անգլիական միջանի փիլիսոփաների կարծիքով, որը պարտաւոր է կազմակերպել հպատակների բնաւորութիւնը և զեկավար լինել նրանց կեանքի եղանակի: Նա առաւել նման է

առևտրական ընկերութեան կամ հասարակական հսկայական ժողովի, որը հիմնուած է վարելու ազգաբնակչութիւնը շահագրգռող մի քանի գործեր— ժողովելու և ծախսելու տուրքերը հասարակաց շահերի համար, բայց որը գլխաւորապէս ընկերութեան անդամներին կամ տեղական քաղաքացիներին է թողնում գործել իրենց բարեհայեցողութեան համաձայն: Եթէ այս սկզբունքներով կազմակերպուած համայնքը հոգ տանէր ոչ միայն վարչական գործերին, այլ և հետեւէր իւր անդամների կարծիքներին և վարք ու բարքին, այդ նոյնքան անտեղի կլինէր, որքան անտեղի կլինէր, եթէ որ և է երկաթուղիական ընկերութիւն յանկարծ որոշէր քննել, թէ իւր բաժնետէրերից քանի հոգի են ընտրութիւններին մասնակցել: Այդ պատճառով էլ երբէք ամերիկացու մտքովն անգամ չի անցնիլ, որ կարող են լինել որ և է պատճառներ, որոնց հիման վրայ գոյութիւն ունենայ կառավարութիւնից հովանաւորեալ յատուկ եկեղեցի և նրանց սատարիկ զարմացնում է, երբ եւրոպացիք նման խնդիրներում եռանդ են ցոյց տալիս:

(Ճարտագաւթի)

